

Válasz a bírálatokra

Ritual and Language

című akadémiai doktori értekezés

Örömmre szolgált, hogy mindhárom bíráló – Bakró-Nagy Marianne, Hidasi Judit és Navracsics Judit – munkámra rendkívül pozitív bírálatot adott. Mivel mindhárom professzor asszony nemzetközileg elismert nyelvész, megtisztel, hogy az értekezést feltétel nélkül védeésre javasolták.

Értekezésem áttekintése mellett mindhárom bírálat erősen pozitív értékelést tartalmaz, a bírálók az értekezés modelljével, illetve más alapvető elemeivel kapcsolatban nem tettek kritikai észrevételt. Emiatt a jelen válaszban elsősorban meg szeretném köszönni a bírálók munkáját és konstruktív visszajelzését. Továbbá, a bírálatok pozitív jellege miatt a továbbiakban csupán röviden reflektálok a bírálatok tartalmára, külön figyelemmel az apóbb kritikai megjegyzésekre.

Bakró-Nagy Marianne bírálatát a következőképp építette fel:

- a) Az értekezés felépítése
- b) A témaválasztás és a célkitűzések indokoltsága
- c) Elméleti keretek, alkalmazott elemzési módszerek, az értekezés megállapításai és azok igazolásának módja
- d) A nyelvi adatok és azok elemzésének módja
- e) Az értekezés tárgyalásmódja

Az a) pontban a bíráló a következőt említi: „Itt jegyzem meg, hogy a kutatási céloknak olyan szikár, hét pontból álló felsorolása, mint ahogyan az a Tézisekben (2.) látható, hasznára vált volna az értekezés bevezetésének, mint ahogyan egy olyan definíció is, amelyik – mondhatni száraz vagy „iskolás” módon – meghatározza a rítus, a pragmatika, a beszédaktus és az udvariasság egymáshoz való viszonyát, annak ellenére is, hogy az említettek közül kettőnek vagy többnek az egymáshoz való relációja rendre megfogalmazódik az értekezésben.”

Valóban, a Tézisekben szükség volt egy ilyen definícióra, az értekezésbe viszont az szerkezeti döntésként nem kerülhetett bele, mivel az volt a célom, hogy a definíciót fokozatosan, a második fejezet végére építsem fel.

A c) pontban a bíráló a következőt említi: „A 2.3. pont (28) Goffmann meghatározásának nyomán mondja ki azt a fontos állítást, hogy mindennapi interakcióinkban a rítus olyannyira releváns, hogy a nyelvhasználók önmaguk sem realizálják mindig, rituális módon cselekednek. Az állítás aligha vonható kétségbe,

mégis két megjegyzést éppen itt érdemes megfogalmazni: a) ezzel az állítással a szerző a nyelvi rítusok használatát bevonja a tudatos vs. nem tudatos nyelvhasználat igen széles kérdéskörébe, ami külön megfontolásokat igényelne, b) a megfogalmazásban a „mindig” (not always) kitétel több mint fontos, mert felveti a kérdést, vajon egy interakcióban pontosan tetten érhető-e, és hogyan vizsgálható a váltás tudatos és nem tudatos rituális nyelvhasználat között.”

Teljes mértékig egyetértek a bírálóval: a tudatos vs. nem tudatos nyelvhasználat széles és fontos kérdéskör. Fontosnak tartom ugyanakkor megjegyezni, hogy kutatásaim, így a jelen munka is szociopragmatikai és pragmalingvisztikai jellegűek, és módszertanom miatt kognitív pragmatikai kérdéseket, köztük a tudatosság kérdését sohasem vizsgáltam. Emiatt az értekezésben is kizárólag Goffman széles körben elfogadott definíciójára támaszkodtam, és az értekezés nyelvezetében – amennyire lehetett – elkerültem a kognitív jelentéssel bíró szakszavak használatát.

Ugyancsak a c) pontban a bíráló a következőt említi: „További lényeges állítás vonatkozik egy rítus interakciós közegének és az udvariasság–udvariatlanság azonosításának összefüggésére, ti. minél inkább csoporton belüli egy rítus, annál megfoghatatlanabbá válik a határ a rítus és udvariasság–udvariatlanság között (35). A (2.4.) példa ebből a szempontból is láttató, de véleményem szerint itt nem fogalmazza meg azt a fontos tény, hogy a szavak vagy kifejezések éppen a szituációban, rítusban kapják meg aktuális jelentésüket, mint ahogyan a stupid, idiot is a példában. Mert hiszen ugyanez történik az interakciós rituálé legfontosabb pragmatikai jellemzőinek (2.4.: 36) bemutatása során felhozott roma káromkodás, agresszió példája esetében is (36–37), azaz az egyes szavak vagy kifejezések itt is rituális keretben (38) kapják meg aktuális jelentésüket. Továbbá magától értődő az is, hogy az interakciós rituálék kultúra, etnikum, társadalom vagy azon belül társadalmi csoport-függők (42). Éppen ezért némileg általánosítónak vélem azt az állítást, hogy például a boxmeccsek minden kultúrában, ahol csak léteznek, ugyanazt a standard szituációt és jól ismert rituális keretet reprezentálják (42). Hiszen maga a szerző írja az agresszív rítusokban jelentkező eszkaláció kapcsán, a Turner-féle tipológiára hivatkozva, azt pragmatikai tekintetben újraértelmezve, hogy azok másként működnek a modern városi életben és másként a törzsi társadalmakban. Azaz minden vizsgálatnak és értékelésnek a közösség saját kultúrájának keretein belül kell megtörténnie, s a rituális perspektíva egyértelmű előnye éppen az, hogy lehetővé teszi a kutató számára, hogy szigorú és megismételhető módon megragadja, mi zajlik az egyes rítusokban, a sztereotípiákon és előítéleteken túllépve. Mégis mindaz, amit például a liminalitás vagy az eszkaláció kapcsán ír (3.2.2.; 46–48), óvatosabb általánosításokat igényelt volna.”

A (2.4)-es példa, illetve a roma káromkodás példája egyaránt azt illusztrálja, hogy az interakciós rítusok konvencionizált pragmatikai eszközökkel működnek. Ezen eszközök közé tartoznak a beszédaktusok, az interakciós jelenségek (pl. konvencionizált szekvenciák), illetve a bíráló által is említett kifejezések, amelyek a rituális kontextusban specifikus jelentéssel bírhatnak. Az „idiot” esete is azt mutatja, hogy bizonyos kifejezések, amelyek normálisan sértőek lennének, a rituális keretben ártalmatlanokká válnak. Ugyanakkor minden rítusnak van egy kerete, ami tolerálja

bizonyos kifejezések, illetve más pragmatikai eszközök használatát, más eszközökét viszont nem (a második fejezetben ezért szerepel egy példa az „idiot” után, ahol a rítus kerete megsérül). A boxmeccsek (trashtalk) rítusa esetén a helyzet hasonló bármi más rítushoz: mivel antistrukturális rítusról van szó, sokféle pragmatikai eszközt tolerál a keret, de bizonyos szavak (ld. rasszista kifejezések), illetve a bocsánatkérés (vélt) beszédaktusa megsérti a rituális keretet.

A Turner-alapú keretmunka célja semmiképpen sem általánosítás, hanem egy replikábilis megközelítés létrehozása, amely segítségével a rituális viselkedés nyelvkultúránként és helyzetenként leírható. Természetesen minden egyes elemzésnél szükséges empirikus mikroelemzést végezni, azért, hogy a rituális dinamikát megfelelően leírassuk.

A fenti MMA esetében az „*It's only business*” megnyilatkozást beszédaktusként közelítettem meg, amely azért volt kontroverzális, mivel az MMA rituális kerete trashtalk esetében nem tolerálja ezt a beszédaktust. Mivel a beszédaktus-kutatás minden esetben kontextuális elemzést igényel, azt beszédelemzővel nem vizsgáltam.

Ugyancsak a c) pontban a bíráló a következőt említi: „Némikép meglepett, hogy a tabu és az interakciós rítus egymáshoz való viszonyának tárgyalása nem témája a dolgozatnak, holott összefüggéseik nyilvánvalóak, és egyáltalán nem csak a nyelvi agresszió tekintetében; tehát nem csak abban az értelemben, ahogyan azt az erre a szituációra vonatkoztatható definíció szerint (“A taboo remark usually but not always used to deprecate, disparage or derogate a targeted member of a select category, such as ethnicity, race or sexual orientation”, 48) idézi a szerző. A tabunak az udvariasság-udvariasság kereteiben való tárgyalása általában sem olyan frekvenciát, mint ahogyan első látásra gondolhatni lehet (l. pl. Culpeper, Jonathan 2019. Taboo language and impoliteness. In: Keith Allan ed. Oxford Handbook of Taboo Words and Language. New York: Oxford University Press. 28-40.), éppen ezért szívesen láttam volna a dolgozatnak legalább a végső, kitekintő (12.2.; 192–193) részében említeni.”

Egyetértek a bírálóval, a tabu rendkívül érdekes téma, amire több figyelmet kellene fordítanunk a pragmatikai kutatásokban. Hagyományosan a tabu szociolingvisztikai téma, és noha a rítusokhoz természetesen köze van, nem szerves része a jelenlegi munkámnak, illetve a tabukat illetően magam nem végeztem vizsgálatokat. Azonban úgy gondolom, hogy ez egy feltétlenül érdekes pont, amit remélhetően kutatni fognak szociolingvisztikára specializálódott kollégák.

Ugyancsak a c) pontban a bíráló a következőt említi: „Úgy vélem, hogy az interakciós rítusoknak, tehát nem csak például az udvariasságnak a társadalmakon, nyelvkultúrákon átívelő, összehasonlító vizsgálata és megközelítése egy másfajta, szociolingvisztikai tipológiát eredményezhet univerzálék lehetséges megragadásával együtt.”

A fenti ponthoz hasonlóan tökéletesen egyetértek a bírálóval: a szociolingvisztikát fontos területnek tartom, és úgy vélem, az interakciós rítusok szociolingvisztikai kutatása komoly eredményeket hozhat. Személyesen nem foglalkozom e területtel, így nem volt céлом egy szociolingvisztikai tipológia létrehozása, mindazonáltal e tipológia

valóban érdekes lenne.

Ugyancsak a c) pontban a bíráló a következőt említi: „Az esettanulmány, melynek példáját kínai egyetemi katonai kiképző tanfolyamok nyelvi megnyilvánulásából vette, s a rituális keretet jelző kifejezések (Ritual Frame Indicating Expressions [RFIEs], 82) szempontjából elemezte, jól illusztrálja a performatív mimézisről állítottakat; csupán néhány megjegyzést fűzök a kérés beszédaktusáról mondottakhoz. A szerző két kérést különböztet meg az agresszív kérdő mondatokban, a valami megtételére vonatkozót (Request (to-do-x), 87) és a valami nem-megtételére (Request (not-to-do-x), 87) vonatkozót. Az utóbbiak (5.18., 5.19., 5.20.) valóban tirádák formájában valósulnak meg, de ennél lényegesebb, hogy ez az egyetlen elemzése az értekezésnek, amelyben szavak, kifejezések prozódijára, egyáltalán a prozódia funkciójára hivatkozik. A 2.1. példa kapcsán (30) említi még érintőlegesen (It gives me a great pleasure to welcome here as our guest this evening Professor Quatsch from the University of Minnesota Junior.), holott egyéb esetekben is felmerülhet a lehetősége annak, hogy a különféle prozódijú megnyilatkozások jelentése és funkciója, s ezzel együtt valamilyen rituális megnyilvánulásban való értelmezhetősége jelentős mértékben függhet ettől a szemponttól (akár például ellentétes jelentést is kaphat stb.). Kár, hogy erre nem tér ki részletesebben a dolgozat.”

Hasonlóan a fentiekhez, a bíráló olyan pontra hívja fel a figyelmemet, amit érdemes lett volna tovább kutatni, így a megjegyzéssel tökéletesen egyetértek. A prozódia vizsgálataimban nem túl fontos, így azt inkább „extra” elemként tettem bele munkámba. Azért is ügyeltem erre a korlátozott szerepre, mert a mai udvariasságkutatásban a prozodiakutatás egyre inkább külön területté válik, és személyesen nem tervezek e jelenségre specializálódni. Azonban feltétlenül egyetértek: a prozódia valóban fontos jelenség.

Szintén a c) pontban említi a bíráló a következőt: „Csak egy futó megjegyzés éppen ennek a példának a kapcsán. A szerzőnek természetesen igaza van, amikor úgy fogalmaz, hogy az idézett üdvözlés közlője prozódiai vagy egyéb pragmatikus eszközzel kifejezheti ellenszenvét a köszöntöttel szemben, és ilyenkor potenciálisan fennáll az önarcrombolás lehetősége, ugyanakkor az is lehetséges, hogy a jelenlévők egyetértenek vele – ennek is lehetnek szóbeli megnyilvánulásai...”

Természetesen, a bíráló által említett lehetőség is fennáll. Mivel az itt említett példa hipotetikus, így céлом itt elsősorban illusztratív volt.

Ugyancsak itt említi a bíráló a következőt „Az 5.22. és 5.23. példákban (89) a “nekem” (gei wo) a legfőbb lexikális leminősítő elemként szerepel. Nem lehet kétségem afelől, hogy a kínaiiban valóban szülőfiguraként pozicionálja az ezt használó oktatót, aki éretlen gyerekekhez beszél, de a gyermekkel való kommunikációból való eredeztetése a “nekem”-nek más nyelvkultúrákban, pl. a magyarban vagy az angolban, még igazolásra szorulna.”

Jelen elemzésben a kínai nyelvre fókuszáltam, de tökéletesen egyetértek: érdekes lenne összehasonlító módon vizsgálni e kifejezés használatát.

Végezetül a c) pontban a bíráló a következőt jegyzi meg: „A részletekbe menő, adekvát és igen érdekes elemzésekhez mindössze egyetlen megjegyzésem van. A történetileg hosszú előzményekre visszatekintő kínai alkudozási gyakorlat tanulmányozása érdekében elemzésében a beszédaktusok, az interakciók és az interakciós rituálék szisztematikus egymásra vonatkoztatásával végzi el az elemzést a szerző (11.3.1.; 176–189). A nyitó szerkezetek között mutatja be a 11.2. példát, amelyben az eladó egy megjegyzéssel kezdi a vevő érdeklődésére adott válaszát: You have a keen eye! (Jó szeme van! – mondanánk magyarul). Ez a megjegyzés pozitívan értékeli a vevőt és előkészíti az alkut magát. Azt gondolom azonban, hogy itt többről van szó, mint csupán előkészítésről: az eladó ezzel a pozitív értékeléssel valószínűleg kedvébe akar járni a vevőnek, mondhatni hízeleg, a kedvező adásvétel érdekében. Azaz a vélemény éppoly kevésbé ártatlan, mint a 11.3. példában, amiként azt a szerző itt meg is fogalmazza (180).”

Köszönöm a bírálónak, hogy felhívta e pontra a figyelmemet. Valóban, e beszédaktus (Remark) nem ártatlan az adott kontextusban: mivel a Remark tipológiailag a Small Talk-hoz tartozó beszédaktus, annak Business Talk-ban történő használata szinte biztosan célzott. E pontot valóban szerencsésebb lett volna egy lábjegyzetben kifejtenem.

A d) pontban a bíráló a következőt jegyzi meg: „Az elméleti háttér és módszertani keret kidolgozása éppúgy elengedhetetlenné tette a szerző számára szociológiai aspektusok figyelembe vételét is, mint az esettanulmányokban foglaltak analízisei. Úgy tűnik azonban, hogy a pszichológia, a viselkedéslélektan bevonása az elemzésekbe mintha kevésbé tűnne fel, holott magyarázatra sem szorul, hogy a téma szempontjából ennek mi a jelentősége, pedig már csak az esettanulmányokban is rendre utal a szerző e tényezőre az egyetemi katonai kiképző rítusoktól kezdve a piaci alkudozásokig és még tovább. Csak egyetlen további példát említve: az (ön)megjelenítés kapcsán a túrázó példában (92–93.) a többiektől figyelmen kívül hagyott kiránduló dühös „Halló” kiáltása azt jelezné, hogy jobban tisztában van az udvariasság normáival, mint a többiek. És ha csak egyszerűen fel akarta hívni magára a figyelmet...?”

Miven korábbi kutatásaimban, illetve jelen munkámban a kognitív pragmatikai kutatásoktól határozottan elzárkózom, kutatási keretmunkám célzottan szociopragmatikai és pragmlingvisztikai. Pont ezen okból az értekezésben hangsúlyoztam, hogy modellem „strictly language-based”, szigorúan nyelvi alapú, és a pszichológia, hagyományos értelemben nem fér bele a modellbe. Emiatt a szociolingvisztikai pontokhoz hasonlóan egyrésztől igazat kell adjak a bírálónak – e jelenségek valóban fontosak – másrészt meg kell jegyezniem, hogy a kérdések vizsgálata jelen keretmunkámba egyszerűen nem fér bele. Remélem azonban, hogy kognitív pragmatikával foglalkozó kollégák e kérdéseket vizsgálni fogják a jövőben.

Végezetül az e) pontban a bíráló a következőt jegyzi meg: „Az ábrák láttatók, szervesen illeszkednek a mondanivalóba. Elgépelések, szerkesztési hibák helyenként feltűnnek, de nem gátolják a megértést pl. (11.7; 185) “14. S. Let’s just round it up.WeChat? Scan

this”, (11.5; 182) “2. S. The purchase price is 7.5 yuan. 3. B. 8 yuan or I’ll leave.” – Csak egyetlen érdeklődő kérdés: olykor a személyes névmások megválasztását mi indokolta (pl. 155. oldal, 1. bekezdés stb.)?”

Köszönöm a bírálónak, hogy ezen apróbb elírásokra felhívta figyelmemet. Az értekezés Cambridge University Press által megjelent könyvváltozatában e hibák kijavításra kerültek. A személyes névmások megválasztásánál alapvetően az egyes szám első személy formátumot preferáltam.

Végezetül szeretném megköszönni a bíráló következő ajánlását:

„Összefoglalva véleményemet, Kádár Zoltán Dánielnek *Ritual and Language* című értekezését, annak értékes tudományos eredményeit fenntartások nélkül elegendőnek tartom az MTA doktori cím megszerzéséhez, és ezért a nyilvános védelem kifizetését javaslom.”

Mivel Bakró-Nagy Marianne legtöbb fenti kritikai megjegyzése arra vonatkozott, hogy fontos lenne az általam végzett pragmatikai kutatások és más területek közötti együttműködések létrehozása, szeretném ezúton megköszönni a bírálónak, hogy ezen potenciális együttműködésekre felhívta a figyelmemet.

Hidasi Judit a következő apróbb kritikai megjegyzést tette:

„Az egyes Fejezetekhez esettanulmányok is csatlakoznak – a legkülönbözőbb kommunikációs műfajokból. Ez a fajta szerkezeti szervezettség ugyanakkor jobban érzékelhetővé tesz esetleges aránytalanságokat: meglátásom szerint az első Rész 3. Fejezete (42–61. o.), amely a mediatizált agresszió egy esetét vizsgálja – a kevert harcművészetekkel kapcsolatos angol nyelvű médiaeseményből származó korpusz (ami egyébként egyetlen mondat) alapján von le következtetéseket a rituális pragmatikai konvenciókat érintően – arányaiban sokkal terjedelmesebb és mélyebb elemzést kapott, mint amennyit megérdemelt volna – nem önmagában, hanem az értekezésben elemzett többi esettanulmányhoz képest. Ugyancsak aránytalannak – ez esetben aránytalanul szerény terjedelműnek – ítélem meg a 12. zárófejezetet (192–193. o.), amely gyakorlatilag egy oldalra sűrítette a kutatási perspektívák bemutatását – noha ez a gondolatokban és módszertani innovációkban gazdag értekezés ennél sokkal terjedelmesebb alkalmazhatósági és feljesztési lehetőségeket kínál – amelyek alaposabb kifejtése gazdagította volna az értekezést.”

A jelen arányok oka a következő: a kevert harcművészettel foglalkozó elemzés célja, hogy a keretmunkámban alapvető szerepet játszó antistrukturális rítus jelenségét illusztrálja, így véleményem szerint szükség volt részletesebb elemzésre. A 12. zárófejezet esetében egy korábbi, több Cambridge könyvben használt konvenciót követtem. Saját írói megközelítem az, hogy rövid zárófejezeteket írok, amelyek segítségével hatékonyan próbálom segíteni az olvasót a tartalom áttekintésében. Ugyanakkor szeretném hangsúlyozni, hogy a bíráló megközelítése is teljesen jogos.

Nem kritikai megjegyzésként, hanem érveim alátámasztásaként a bíráló említ egy 2000 áprilisában a világsajtót is bejárt faux pas-t. Itt mindössze azt szeretném megemlíteni,

hogy rendkívül jó példának tartom a bíráló által említett esetet. A bíráló szintén megemlíti a 2010-es évek végére kialakult japán-koreai kereskedelmi háborút érveim alátámasztásaként, és ezt szintén rendkívül érdekes példának tartom.

Különösen nagyra értékelem a bíráló következő megjegyzését: „Összegzésként elmondható, hogy Kádár Z. Dániel számos kihívást jelentő feladatra vállalkozott. Dolgozatát angol nyelven készítette el, ami lehetővé teszi, hogy vizsgálati eredményei a nyelvészeti, és azon belül is a pragmatikai kutatások nemzetközi vérkeringésébe maradéktalanul beépülhessenek. A disszertációként benyújtott monográfia elkészítéséhez a terjedelmes nemzetközi szakirodalom feldolgozásán kívül saját önálló kutatási eredményeit bizonyító nagyszámú nemzetközi publikációja is meggyőző háttérként szolgált.

Nagy kihívást jelent meglátásom szerint az is, hogy a nyelvészeti szakirodalomban és azon belül is a pragmatikában egy évtizedek óta a kutatások fókuszában álló kérdéskört helyez új dimenzióba, nevezetesen az nyelvi rítusok és udvariasság viszonyát.”

Valóban, az udvariasságkutatásban nem könnyű paradigmaváltást elérni. Úgy tűnik azonban, hogy erre növekvő nemzetközi igény van, és bízom abban, hogy munkám e paradigmaváltáshoz hozzá tud járulni.

Szeretném megköszönni a bíráló konstruktív megjegyzéseit és a bírálatban szereplő példákat, amelyeket kifejezetten elgondolkodtatónak találtam.

Navracsics Judit angol nyelven írta bírálatát, amelyre a védés nyelve miatt most magyarul válaszolok.

A bíráló négy kérdést tett fel, így a következőkben ezekre válaszolok.

1. Az Ide (1989) féle első példában a probléma az, hogy a beszélők nem használnak tiszteleti nyelvet, a kijelentés tehát nincs korrelációban a személyek közötti tiszteleti viszonyal.

2. Munkámban a kultúraalapú összehasonlítás ellen érvelek: rendkívül problémásnak tartom azokat a kutatásokat, amelyek kulturális elemek alapján (ld. Hofstede) próbálják meg összehasonlítani a pragmatikai jelenségeket, köztük az interakciós rítusokat. Ugyanakkor maga az összehasonlítás folyamata, amelyet a kontrasztív pragmatika keretein belül végeznek kutatók, rendkívül hasznos véleményem szerint, és e területtel magam is foglalkozom.

3. Véleményem szerint a legalkalmasabb módja az összehasonlító vizsgálatoknak az, hogy vizsgálatainkat szigorúan nyelvi alapokon végezzük. Ebben a témában Juliane House-zal jelent meg közös könyvünk *Cross-Cultural Pragmatics* címmel (2021, Cambridge). Az ott bemutatott modellben a pragmatikai jelenségeket különböző egységek szerint, valamint összetett (multimethod) módszertan segítségével vizsgáljuk.

4. Az interakciós rítusokat kifejezetten fontosak tartom az idegennyelv-tanulásban. A témában az *Applied Linguistics*, *International Journal of Applied Linguistics*, illetve *Applied Linguistics Review* szakfolyóiratokban jelentek meg tanulmányaim, amelyek a jelen munkában nem szerepelnek. Eddigi kutatásaim arra mutattak rá, hogy a rítusok kétféle problémát jelenthetnek a nyelvtanulóknak. Egyrészt az interakciók kezdetén, illetve végén előforduló ún. interakciós szerkezeti rítusok (ld. köszönés) okozhatnak tanulási, illetve kultúrák közötti interakciós nehézségeket. Másrészt rituális gyakorlatok, mint például az ajándékok elutasítása okozhatnak udvariassággal kapcsolatos problémákat.

Ezúton szeretném megköszönni a bíráló pozitív és konstruktív bírálatát.

2024. augusztus 23.

Kádár Zoltán Dániel
MAE, D.Litt, FHEA, PhD